

Културното наследство во струмичкиот карневал

Нада Чурлик Ангелакова
angelakova@yahoo.com

Клучни зборови: традиција, антика, христијанство, литература, комичко

Традицијата е врска меѓу минатото и иднината. Ние сме дел од традицијата, која не поврзува со нашите предци, а ние преку таа традиција ги поврзуваме со нашите идни поколенија.

Една таква традиција е и Струмичкиот карневал, кој секоја година неколку дена ги исполнува нашите битија со посебно чувство на спој меѓу минатото и сегашноста. Од една страна сведоци сме на губењето на некои елементи од таа традиција сакајќи да комерцијализираме, но од друга страна љубопитството нè поттикнува да си дадеме одговори на некои прашања од видот – „зошто токму овде?“, „од каде“? „како“? Ќе се обидам да дадам свој поглед на тие случувања, потпирајќи се врз расположливата литература и на сведоштвата од некои постари жители на Струмица.

Иако првиот запис за Струмичкиот карневал е направен од Евлија Челебија во 17. век, знаејќи дека вакви карневали имало многу порано во антиката и на други места, нè поттикнува, ако на ништо друго, тогаш на правење паралели. За да го оправдам ваквото мислење, морам да се осврнам на обичаите во антиката, при што ќе се обидам да дадам и паралели и објаснување дека традицијата, која до денес се одржала кај нас, има многу подлабоки корени. Всушност, не само Струмичкиот карневал, туку и другите европски карневали ги поврзува една нишка, а тоа е антиката. Има повеќе антички известувања, кои нè откриваат дека во многу антички краишта имало простонародни комички прикажувања, т.е. карневали. Така на пример, во Атина, уште во времето на Демостен (IV век пред н.е.) имало обичај, според кој момчињата за време на празникот во чест на Дионис правеле исправен машки полов орган, како знак на плодноста и како таков го носеле во весела поворка и притоа пееле фалички песни и ја задевале публиката, односно народот што бил излезен да ги гледа. За време на Струмичкиот карневал мажите се претвораат во жени и обратно – жените во мажи и ја задеваат публиката. Му се пеело на Фалос како на некакво божество, а подоцна Фалос имал значајна улога во култот на Бакхос, односно Дионис, бидејќи виното го буди половиот нагон.

За такви простонародни комички прикажувања имаме известување кај Херодот (V, 83), кој потврдува дека најголемиот број од нив му биле посветени на богот Дионис и на неговиот култ. Со ширењето на хеленската култура се шири и култот на богот Дионис

и тоа не само низ хеленските градови, туку и низ другите делови од античкиот свет, Сицилија, а веројатно и во Македонија.

Характеристика на овие народни лакрдии од антиката до денес е грубата шега, погрдите и исмевањето на сите сфери од животот, љубовта, политиката, образованието.

Од друга страна, многу поети во антиката, како и научниците во денешно време тие народни лакрдии или фарси ги доведуваат во врска со постанокот на комедијата. Самата комедија, пак, во прво време претставува песна во чест на Дионис. За нејзиниот постанок, меѓу другите сведоштва ќе го наведеме Аристотел, кој во петтата глава од неговото дело „За поетиката“ пишува: „што се однесува до развојните степени кај комедијата, поради што не била од почетокот земена под внимание, тоа не ни е познато. Па и хорот во комедијата доцна бил одобрен од страна на архонтот, а и неговите членови не биле професионалци. Кога таа веќе се здобила со некаква определена форма, дури тогаш почнале да се споменуваат нејзините т.н. Поети...“.

Со тоа се потврдува дека смешната народна игра, било да се нарече лакрдија или фарса низ вековите преку празниците на Дионис (Антестерии, Агрионии, Ленеи), фескенините (шегациски и развратни народни песни), грчката флијака (лакрдија со скарадни костуми и гротескни маски), мимот и пантомимот (сцени од секојдневниот живот), ателаната (сценска шега со грубо натпреварување), се развивала во две насоки. Едната продолжува кај народот и со својата постојаност кај широките народни маси опстојува до денес со истите теми, иако сме сведоци на прифаќањето и на нови теми од областа на техниката (роботи, вонземјани и сл.), а другата насока се издига до еден поетски израз на високо ниво, наречен комедија.

Изразот карневал, кој во буквален превод значи „збогум месо“ (carne vale), сметам дека настанал со ширењето на христијанството, кое како и народната игра знаеме дека започнува пред сè како религија за сиромашните и широки народни маси. Сметам дека терминот во целост одговара и на играта и на почетокот на велигденските пости.

Можеме да ѝ се восхитуваме на испреплетеноста на паганството и на христијанството здружени во карневалот. Гледаме колку еден обичај може да се одржи кај народот, значи од една страна - ненапуштање на старото и од друга - прифаќање на новото (односно на Христијанството, без да му се наштети на истото).

Изразот „тримери“ (грч. τρεῖς ἡμέρες), ги означува трите дена, колку што траат тие празници заедно со карневалот, а воедно и првите три дена од велигденскиот пост. Првиот ден - недела, се одржува детски карневал. Според обичајот девојчињата се преправаат во невести, а момчињата во возрасни мажи. Тој ден е и прочка. Вечерта се лацка јајце (јајцето е врзано и се врти во круг, додека некој не го гризне) и тоа се нарекувало запост, т.е., прва вечер од постот. Тогаш верените девојки го почнуваат својот тридневен пост. Вториот ден, понеделник се нарекува чист понеделник. Постарите жени и денес го мијат целиот прибор за јадење, за да ја исчистат сета мрснотија. Во вторник навечер се карневалите. Во таа карневалска ноќ доаѓа до полн израз енергијата на широката народна маса, која на некој начин го троши негативизмот преку своите маски и критики и со позитивизам ги продолжува христијанските пости. Таа вечер доаѓаат групи учесници во карневалот, меѓу кои е и вереникот, кого девојката

треба да го препознае. Во средата наутро девојките оделе во црква да земат аизмо како причест. Тримери пак се нарекува периодот од среда до ручек. Тој ден кај верената девојка се приготвуваат посни јадења (зерде – сутлијаш со вода и ореви, царевица – пченка со ореви, посна сарма, посен грав, наутли погачи (од леблебија), компот од суви сливи и суво грозје. Жените пак кои доаѓаат од страната на вереникот, освен подароци треба да донесат и боза. Сè треба да биде декорирано. Тој ден и на тој ручек се собираат само жени од двете страни. Характеристика за тој ден, освен ручекот, се и фаличките песни (шегациски песни со еротски набој), кои можеме повторно да ги поврземе со римските сватовски песни (*carmina nuptialia*), кои имаат ист таков карактер, има задевање, играње и сл.

Да заклучам, во сите сегменти од овој празник е очигледно влијанието на разните култури од разни времиња. Но корените сепак се врзуваат за антиката.

Користени извори:

- Антон Панов, „Струмица и струмичко“,
Милош Ѓурић, „Историја хеленске књижевности“, Београд 1989.
Аристотел, „За поетиката“ (превод и коментар, М. Д. Петрушевски)
Д-р М. Будимир, Д-р М. Флашар, „Преглед римске књижевности“, Београд 1978.
М. Вујаклија, „Лексикон страних речи и изрази“, Београд 1980.
Сведоштва од постари жители на Струмица